

KATALOG U ZRCALU:
SREDNJOVJEKOVNA MIZOGINA PJESMA ŽENSKA LJUBAV
I ANKA SATIRA MARKA MARULIĆA

Dubravka Bogutovac

UDK: 821.163.42.09 Marulić, M-15

Izvorni znanstveni rad

Dubravka Bogutovac

Zagreb

dubravka_bogutovac@yahoo.com

I. Srednjovjekovna pjesma *Ženska ljubav* opisana je s nekoliko aspekata, koji uključuju: dosadašnju obradu, rukopis i tekst, mjesto i vrijeme postanka, sastavljača i njegove uzore, teme, pjesnički jezik i kasnije odjeke.¹ O pjesmi *Anka satira* Marka Marulića pisano je u kontekstu rodovskih obilježja Marulićevih stihova ispjevanih na hrvatskome jeziku.² Veza među tim dvjema pjesmama do sada nije bila predmetom znanstvenoga zanimanja. Ona se može uspostaviti na nekoliko razina, od kojih je svakako najuočljivija, a nama ovdje i najzanimljivija kao polazište, ona tematska. Naime, obje pjesme usmjerene su na oštru kritiku suprotnoga spola. Srednjovjekovna pjesma *Ženska ljubav* strukturirana je kao ženomrzački tekst, dok Marulićeva *Anka satira* progovara protiv muškaraca. Tim je dvjema pjesmama zajednička njihova didaktička funkcija - obje su apologija kreposnoga redovničkog života. U ovom radu zanimat će nas jezično-stilski postupci kojima se sadržaji tih pjesama nude čitatelju kao nagovor i poziv na priklanjanje određenom ideološkom konceptu.

---

¹ Vidi: Nikica Kolombić, »Pjesma protiv žena iz 15. stoljeća«, *Po običaju začinjavac*, Rasprave o hrvatskoj srednjovjekovnoj književnosti, Književni krug, Split 1994, str. 52-72.

² Usp. primjerice: Mirko Tomasović, *Marko Marulić Marul*, Zagreb-Split, 1999; Dunja Faliseva, »Vrstovni sastav Marulićeve hrvatske lirike« i »Marulićeva šaljivo-satirična poezija«, *Stari pisci hrvatski i njihove poetike*, HSN, Zagreb 2007, str. 79-99, 101-112; Lahorka Plejić Poje, »Anka satira: o naslovu«, *Colloquia Maruliana* XV, Književni krug, Split 2006, str. 63-72.

II. Pjesma poznata pod (proizvoljnim) naslovom *Ženska ljubav*, kako je imenuje V. Štefanić,³ ili po prvom stihu *Sliši vsaki človik ovo*, kako je naziva N. Kolumbić,⁴ najstarija je poznata mizogina pjesma ispjavana hrvatskim jezikom. Jedina dosad poznata inačica te pjesme nalazi se u glagoljičkom Tkonskom zborniku s početka 16. stoljeća (f. 68v-71r), a zapisana je kao 4. poglavlje *Cvęta vsake mudrosti*, poučnoga teksta koji u ostalim poznatim inačicama ne sadrži tu pjesmu. Stoga je vrlo vjerojatno da ju je spjevao anonimni redovnik i umetnuo u prozni tekst *Cvęta*, gdje joj je čak dodijeljena važnost posebnoga poglavlja.

Tekstovi ženomrzačkoga sadržaja poznati su od antičkih filozofa, preko moralističkih pisaca ranokršćanske epohe do srednjovjekovnih mistika. U skladu s takvom tradicijom, autor *Ženske ljubavi*, pretpostavljeni anonimni glagoljaški redovnik, u potpunosti slijedi koncepciju ženskoga bića kao demonskoga. Asketsko stajalište s kojega progovara ne dopušta mogućnost da uloge mogu biti i drukčije. Svjetonazor koji strukturira takav tekst vrlo je jednoznačan i jasan: žene su pogubne za čist redovnički život. Zanimljiva je činjenica da prozni tekst *Cvęta vsake mudrosti*, u koji je interpolirana ova pjesma, također progovara o ženama, ali se bitno razlikuje u odnosu prema obrađivanoj temi. Naime, u *Cvętu* se spominju zle i dobre žene, kao i loša ženska narav, ali se i daju primjeri pohvalna vladanja, dok je pjesma u potpunosti usmjerena protiv žena, s posebnim isticanjem grijeha na koje one navode muškarce. Očito je da je sastavljač *Cvęta* (zapravo, talijanskog originala *Fiore di virtù*) bio otvoreniji u pristupu temi od našega redovnika – u svoj tekst unosio je refleksije o ženskim manama i krepostima, ugledajući se u staroklasične pisce, Bibliju, patristiku i srednjovjekovnu filozofiju.

Mizogina stajališta mogu se iščitati i u djelima nekih hrvatskih humanista (I. Česmički, I. Polikarp Severitan), dok u hrvatskoj renesansi izostaju tekstovi takva sadržaja i zamjenjuju ih neoplatoničke koncepcije: novo shvaćanje ženskog bića počinje se ocrtavati u književnosti opjevavanjem uzvišenosti žene i njezinim participiranjem u božanskoj ljepoti, kako u petrarkističkoj lirici, tako i u generički drukčijim djelima.⁵

Razdoblje baroka obnavlja mizoginiju u hrvatskoj književnosti (npr. Ivan Gundulić, T. Mrnavić, J. Baraković, M. Orbini, J. Palmotić Dionorić, I. Đurđević). Ipak, najpoznatiji je u vrijeme baroka istup Ivana Ivaniševića u 6. »cvitu« *Kite cvita razlikova* (»Od privare i zle naravi ženske«). Samo godinu dana kasnije na taj je tekst reagirao J. Armolušić u *Slavi ženskoj*.⁶

³ Usp: Vjekoslav Štefanić i suradnici: B. Grabar, A. Nazor, M. Pantelić, *Hrvatska književnost srednjega vijeka*, Pet stoljeća hrvatske književnosti, knj. 1, Zora – Matica hrvatska, Zagreb 1969, str. 434.

⁴ Usp: Nikica Kolumbić, n. dj.

⁵ Vidi: Dunja Falševac, »Žensko i muško pismo u hrvatskoj ranonovovjekovnoj književnosti«, *Stari pisci hrvatski i njihove poetike*, HSN, Zagreb 2007, str. 301-325.

⁶ Vidi: Josip Mihovčić: »Mizoginski slučaj Ivana Ivaniševića«, *Croatica* 20 (1989), br. 31/32, Zagreb, str. 57-76.

Budući da je pjesma *Ženska ljubav* nastala kao samostalna tvorevina, a do danas nije pronađen njezin izravan inojezični predložak, možemo pretpostaviti da ona nije doslovan prijevod, nego prerada. U prilog toj tezi ide i uočeni paralelizam nekih stihova iz te pjesme i pjesme *Na spomenutje smrti* iz Rapske pjesmarice.⁷ Moguće je da je pjesma originalno djelo nekoga redovnika, koji je unosio u nju stihove iz drugih hrvatskih religioznih pjesama, što je i inače jedna od glavnih karakteristika naše srednjovjekovne anonimne (»začinjavačke«) poezije.

III. Pjesma *Anka satira* Marka Marulića zauzima specifično mjesto u njegovu opusu: zajedno s pjesmama *Poklad i korizma* i *Spovid koludric od sedam smrtnih grihova* čini odsječak Marulićeve poezije koji se može odrediti šaljivo-satiričnim.⁸ U hrvatskoj književnoj historiografiji istaknuta je njezina estetska vrijednost,⁹ s posebnim naglaskom na svježinu koju unosi u vladajući kanon, čime se Marulić pokazuje kao prvi hrvatski pisac čije stvaralaštvo karakterizira višeglasnost.¹⁰ Promatramo li njegove pjesme u kontekstu hrvatske srednjovjekovne poezije, nesumnjivo ćemo u njima uočiti znatno viši stupanj žanrovske kompleksnosti. Bogatstvo lirskih vrsta Marulićeve poezije obuhvaća raspon od molitava, himni, psalama, sentencija, parabola, propovijedi, alegorija, psihomahija, parodija, satira, kontrasta, prenja, refleksivne lirike, preko religiozne pasionske i marijinske lirike, pa sve do rodoljubno-političke.

Ipak, ono što se pokazuje kao ujedinjujući čimbenik unutar istaknute višeglasnosti Marulićeva pjesničkog opusa, a osobito se odnosi na pjesmu o kojoj će ovdje biti riječi, dominantna je funkcija toga pjesništva: didaktička. Budući da ta funkcija ima prednost pred estetskom, uloga jezičnih oblika u Marulićevim pjesmama jest ojačavanje iskaza s ciljem nagovaranja čitatelja na prihvaćanje pouke koja je u pjesmi iznesena. Na primjeru *Anke satire* vidjet ćemo na koji se način satiričnim / grotesknim opisivanjem stvarnosti upućuje na određeni ideal, a potom usporediti jezične postupke u Marulića i anonimnoga srednjovjekovnog autora.

IV. Prema sadržaju pjesmu *Anka satira*¹¹ možemo odrediti dvojako: s jedne strane, riječ je o šaljivo-satiričnoj pjesmi protiv muškaraca, a s druge strane o ozbiljnoj obrani ideje samostanskog života. Strukturirana je dijaloški; lica koja komuniciraju u ovoj pjesmi su dvije žene – stara Rada i mlada Anka. Razgovor koji vode motivacijski je okvir za glavni dio pjesme, koji se sastoji od Radina

⁷ Vidi: Nikica K o l u m b i ć, n. dj.

⁸ Vidi: Dunja F a l i š e v a c, »Marulićeva šaljivo-satirična poezija«, *Stari pisci hrvatski i njihove poetike*, HSN, Zagreb 2007, str. 101-112.

⁹ Usp: Mirko T o m a s o v i ć, »Marko Marulić Pečenić«, u knjizi Marko Marulić, *Plavca nova*, priredili T. Maroević i M. Tomasović, Split, 1971, 31.

¹⁰ Vidi: Tonko M a r o e v i ć, »Od poruge do molitve«, *Čakavska rič*, 1972, br. 1, 151.

¹¹ Prikladnost i utemeljenost takva naslova može biti predmetom rasprave. Usp. o tome: Lahorka P l e j i ć P o j e, »Anka satira: o naslovu«, *Colloquia Maruliana XV*, Književni krug Split, 2006, str. 63-72.

komično-satiričkoga portretiranja i karakteriziranja različitih tipova muškaraca. Svaka strofa pritom je slika jednoga tipa muške prirode, a obuhvaća širok raspon osobina: prikazuje se muška oholost, sklonost porocima, brbljavost, ali i siromaštvo skriveno pod krinkom učenosti. Monolog iskusne babe Rade karakterizira simetrija i ravnoteža u raspodjeli motiva, a takav postupak primjetan je i na razini čitave kompozicije.

Strofe kojima je obuhvaćen monolog babe Rade strukturirane su na sljedeći način: prva dva stiha sadrže opis određenoga tipa muškarca, a sljedeća dva stiha donose unutrašnju karakterizaciju, u kojoj se predstavlja karakter pojedinog tipa, primjerice:

Niki od tih dobre volje,
solicit i živ u svem,
jak i bogat zadovolje,
da istine ni u njem.¹²

Ili:

Druzi od njih pojeć hode,
u leutu zvoneći;
kripost pravu mimohode,
li u tom bludu steći.

Komičnost monologa utemeljena je na izboru komične teme (razni tipovi muškaraca prikazani sa smiješne strane) i na miješanju leksika koji pripada različitim stilovima – visokom i niskom.¹³ Navedimo nekoliko primjera:

Još su nici lipe glave,
lipa rila i nosa,
da proside jure brade
i ohola ponosa.

Ili:

Vidih družih pahajuć
rukavmi širocimi,
uz funestre gledajuć
z beritami krivimi.

Iskaz babe Rade, kojemu pripada cijeli prvi dio pjesme, ujedno i njezin najveći dio, u pjesmi vrši ulogu argumentacije za Ankinu odluku da se ne uda, nego da ode u samostan. Taj monolog komično-satiričkog sadržaja poseže za katalogom

¹² Sve Marulićeve stihove citiramo prema izdanju: Marko Marulić, *Pisni razlike*, prir. Josip Vončina, Književni krug, Split 1993.

¹³ Opis komičnih elemenata u Marulićevim šaljivo-satiričnim pjesmama vidi u: Dunja Fališeva, »Marulićeva šaljivo-satirična poezija«, *Stari pisci hrvatski i njihove poetike*, HSN, Zagreb 2007, str. 101-112.

kao oblikotvornim sredstvom iskaza.¹⁴ Osnova satiričnog prikaza muškaraca je humor, koji proizlazi iz inzistiranja na negativnim osobinama onoga što se prikazuje: na manama i porocima muškaraca. Elementi humora i komike antiteza su ozbiljnoj poanti pjesme; Ankina odluka da ode u samostan proizlazi iz šaljivo-satiričnog opisa muškaraca, a tema udaje pripada materijalnoj sferi, pa je i stil kojim je oblikovana u nižoj sferi od onoga kojim je oblikovan završni dio pjesme.

V. Pjesma *Ženska ljubav* također iskorištava katalog kao oblikotvorno sredstvo iskaza, ali na drukčiji način od onoga koji smo utvrdili u Marulićevoj pjesmi. Za razliku od kompleksno strukturiranih, humorno-satiričkih kataloga koji se mogu iščitati u pjesmi *Anka satira*, ovdje zatječemo jednostavniju formu, s nabranjanjem i ponavljanjem kao dominantom izraza. Opisat ćemo uočeni postupak na primjeru iz pjesme.

Srednjovjekovni pjesnik prikazuje ženu kao biće koje se javlja u četiri prilike – metaforički je dovodi u vezu s četiri pojma:

1. oganj:
Oganj vazda drva užiče,
zadovolje reći neće;¹⁵
2. pakao:
pakal duše ki požira,
a sitosti nigdar nima;
3. zemlja:
da bi dažjilo vse godišće,
zemlja reći neće nišće;
4. studenac:
ki preza dna jest studenac,
napunjen'ja nima konac.

Tim je metaforama zajednička *nezasitnost* kao temeljno obilježje – žena nikad nije zadovoljna, stoga crpi bez prestanka. Tvrdnja o ženskoj nezasitnosti ponavlja se i u sljedećim stihovima; ovoga puta žena se uspoređuje s vučicom koja je stalno gladna i žedna. Ta slika pojačava se i dalje: jednom označena kao »zla vučica vazda

¹⁴ Valja naglasiti da ovdje pojam kataloga razumijevamo u nešto širem značenju nego što je uobičajeno. Naime, u književnopovijesnom kontekstu termin »katalog« označava »postupak, najčešće u epskoj poeziji, ali i u drugim vrstama i žanrovima, nabranjanje i opisivanje junaka, predmeta i sl.« (usp. *Rečnik književnih termina*, Nolit, Beograd, 1985, str. 319.) U drugim žanrovima katalog je mogao imati funkciju hiperboličnog stilskog efekta (primjerice, u komedijama). U tom značenju ga i ovdje spominjemo.

¹⁵ Sve stihove citiramo prema izdanju: Vjekoslav Štefanić i suradnici: B. Grabar, A. Nazor, M. Pantelić, *Hrvatska književnost srednjega vijeka*, Pet stoljeća hrvatske književnosti, knj. 1, Zora – Matica hrvatska, Zagreb 1969.

gladna«, i u stihovima koji slijede »nigdar ona nije sita«. Ista misao prikazuje se, dakle, pozitivnim i negativnim konstrukcijama i na taj način dobiva na uvjerljivosti.

Ponavljaju se i gotovo potpuni stihovi – otprilike na polovici pjesme (stih 63) javlja se ponovo misao s početka pjesme: »Zato čuj se moćno žene«.

VI. U obje su pjesme osobito zanimljivi jezični postupci koji imaju ulogu opominjanja i nagovora. Takvim postupcima, karakterističnim za didaktičko pjesništvo, recipijent se nagovara na prihvatanje određenih pouka izrečenih u pjesmi. Srednjovjekovni pjesnik u *Ženskoj ljubavi* apelira na čitatelja već u prvome stihu (»Sliši vsaki človik ovo«), a u stihovima koji slijede varira istu misao o važnosti usvajanja pouka:

Ove riči ke su ovdi
na pamet vam vazda budi.
Razumnim vam se govori
vsaki od vas da razumi.

Da bi argumentirao svoje teze o ženama kao izvoru svega zla, srednjovjekovni se pjesnik poziva na autoritet Biblije i navodi primjere moćnika koji su pokleknuli pred ženskim čarima:

Salamuna j' prihinila,
a Sansona umorila,
Apsalon se lip zoviše,
mnozi cić žen zlo imiše.

U Marulićevoj pjesmi možemo uočiti dva postupka kojima se ostvaruje opominjanje i nagovor:

1. satiričko / groteskno opisivanje stvarnosti – taj postupak ima funkciju upućivanja na željeni ideal (krepostan život u samostanu) i odbacivanja materijalne stvarnosti;

2. relativno naglašena prisutnost lirskog subjekta¹⁶ – lirsko *ja* obraća se mladeži na samome kraju pjesme:

¹⁶ Problem lirskoga subjekta u starijoj hrvatskoj poeziji na zanimljiv i poticajan način otvara Tomislav Bogdan u svojoj knjizi *Lica ljubavi* (Zagreb, 2003.). Naglašavajući nepreciznost i neusuglašenost terminologije koja zahvaća ovaj problem u dosadašnjem proučavanju lirike, autor lirskim subjektom naziva onu tekstualnu instanciju koju bismo mogli doživjeti odgovornom za pojavu iskaza. Razlikuje ga od izvantekstnog (empirijskog) autora i implicitnog autora. Opstojnost lirskoga teksta nemoguća je bez lirskoga subjekta. Kada pak govorimo o tekstovima koji nisu isključivo lirski, nego se nalaze na stjecištu lirskog i dramskog (u našem slučaju to je pjesma *Anka satira*), pojam lirskoga subjekta postaje neprimjeren, pa autor predlaže uvođenje neutralnijih pojmova u analizu (primjerice, *ja pjesme, govornik, glas, kazivač*). Pitanje koje je također vrlo važno za našu analizu jest u kojem stupnju se autor samoreprezentira u lirskome ja. U studiji »Marulićeva šaljivo-satirična poezija« (*Stari pisci hrvatski i njihove poetike*, HSN, Zagreb 2007, str. 101 - 112)

A vi sada, tašća mladost,
saznajte dila vaju;
ne mogoste imit milost
polag žen ke vas znaju.

Pozicija iskaznog subjekta pokazuje se bitno drukčijom u ove dvije pjesme: dok srednjovjekovni pjesnik moralizira i jednostrano promatra predmet o kojem progovara, ne otvarajući prostora drukčijem razumijevanju stvarnosti i odnosa koji u njoj vladaju, *ja* Marulićeve pjesme svjedoči o drukčijem svjetonazoru, koji počiva na razumijevanju psiholoških mehanizama složene mreže muško – ženskih odnosa.

VII. Usporedba srednjovjekovne pjesme *Ženska ljubav* i Marulićeve *Anke satire* pokazala je neke zanimljive podudarnosti i razlike. Prije svega, tim je pjesmama zajednička značajka didaktička usmjerenost. Iz njih možemo iščitati jasnu pouku koja je usmjerena na obranu redovničkoga kreposnog života. Obje pjesme portretiraju i katalogiziraju negativne osobine suprotnoga spola, pri čemu je vidljiva velika razlika u stupnju kompleksnosti strukture kataloga. Dok u srednjovjekovnoj pjesmi dominira nabrajanje i ponavljanje, u Marulićevu *Anku satiru* uključeno je karakteriziranje sa satiričkoga aspekta. Srednjovjekovni pjesnik pritom nastupa kao moralizator koji monološki iznosi tvrdnje, a Marulić strukturira dinamični dijalog dvaju lica.

Apelativna funkcija dominantno je izražena u obje pjesme, ali ih temeljno razlikuje način na koji je upisana u pjesnički jezik. Iskazni subjekt srednjovjekovne pjesme prisutan je kao glas koji je predstavnik sveopćeg kršćanskog »ja«, ni po čemu izdvojen iz kolektiva kojemu svjetonazorski pripada. Utopljen je u mnoštvo, a mnoštvu se i obraća iskazom na samom početku pjesme (»Sliši vsaki človik ovo«), dok govornici u Marulićevoj pjesmi posjeduju visok stupanj individualiziranosti.

Na kraju, uočljiva je i različitost svjetonazora iz kojih progovaraju ova dva pjesnika, unatoč srodnosti teme i namjere: srednjovjekovnu pjesmu karakterizira jednostranost promatranja predmeta i inzistiranje na tobožnjoj univerzalnosti sudova koji se o predmetu donose. Komična stilizacija likova, kao i promjenljivost i živahnost perspektive iz koje se posreduje poruka značajke su Marulićeve pjesme.

Dunja Fališevac *Anku satiru* označava kao *Rollengedicht* čije dokidanje nastupa u posljednjoj strofi, u kojoj progovara sam autor. Problem koji nam se u tom kontekstu otvara mogli bismo izraziti pitanjem: možemo li reći da u pjesmi ikada govori autor? U tom smislu priklanjamo se tvrdnji Tomislava Bogdana – ne možemo govoriti o progovaranju autora u pjesmi; iskazna instancija uvijek je lirski subjekt, a pojmovi kojima ćemo ga imenovati izražavaju samo specifične oblike njegove fikcionalnosti odnosno autobiografičnosti. Problem imenovanja ostaje otvoren za daljnje rasprave, a za potrebe naše analize prikladni su termini *iskazni subjekt* i *govornik / govornici* (vidi: Dunja Fališevac, »Vrstovni sastav Marulićeve hrvatske lirike«, *Stari pisci hrvatski i njihove poetike*, HSN, Zagreb 2007, str. 79 - 99.)